

УДК 821.112.2+821.162.3]-2.091(092)

Наталія Черниш

ORCIDiD: orcid.org/0000-0002-6626-1858

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри української
і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»,
вул. Дошова, 19, 08400, м. Переяслав-Хмельницький, Україна
tchernysh.nat@ukr.net

**АКТУАЛЬНІСТЬ П'ЄС
БЕРТОЛЬДА БРЕХТА «МАТІНКА КУРАЖ ТА ЇЇ ДІТИ»
ТА КАРЕЛА ЧАПЕКА «МАТИ»**

У статті розкрито актуальність п'єс першої половини ХХ століття: Бертольда Брехта «Матінка Кураж та її діти» і Карела Чапека «Мати». На прикладі головних героїнь та їх дітей, показано, що війна не сумісна із життям. Проаналізовано два образи: Анни Фірлінг, на прізвисько Кураж (п'єса Бертольда Брехта «Матінка Кураж та її діти») та Матері (п'єса Карела Чапека «Мати»), які по-різному сприймають війну, воєнні події та втрату дітей. Обґрунтовано, що письменники у своїх п'єсах застерігають проти війни та кровопролиття, пророчо застерігають людство від захоплення облудними ідеями, показують страшні сторони війни. Адже ціна війни – це людські життя. Проведено паралель із сучасністю.

Ключові слова: Бертольд Брехт, Карел Чапек, «Матінка Кураж та її діти», «Мати», п'єса, війна.

В статтє раскрыты актуальность пьес первой половины ХХ века Бертольда Брехта «Мамаши Кураж и ее дети» и Карела Чапека «Мать». На примере главных героинь и их детей, показано, что война не совместима с жизнью. Проанализированы два образа: Анны Фирлинг, по прозвищу Кураж (пьеса Бертольда Брехта «Мамаши Кураж и ее дети») и Матери (пьеса Карела Чапека «Мать»), которые по-разному воспринимают войну, военные действия и потерю детей. Обосновано, что писатели в своих пьесах предостерегают против войны и кровопролитий, пророчески предостерегают человечество от восторга обманными идеями, показывают страшные стороны войны. Ведь цена войны – это человеческие жизни. Проведена параллель с современностью.

Ключевые слова: Бертольд Брехт, Карел Чапек, «Мамаши Кураж и ее дети», «Мать», пьеса, война.

The article reveals an actuality of plays of the first half of the twentieth century: Berthold Brecht «Mother Courage and her children» and Karel Chapek «Mother». On the example of the main characters and their children, it is shown that the war is incompatible with life. Two types are analyzed: Anna Firling, whose nickname is Courage (Berthold Brecht's play «Mother Courage and her children») and Mother (Karel Chapek's play «Mother»), who have different perceptions of the war; the military events and the loss of children. It is proved that writers in their plays warn against the war and bloodshed. Drawing parallels with the present day.

Many writers turned to the theme of the war in the twentieth century. There are a lot of famous names among those who condemned the war in their creation, but anti-war motives occupy a special place at Bertolt Brecht and of Karel Chapek's creation. Berthold Brecht's play «Mother Courage and her children» and Karel Chapek's play «Mother» are also powerful today, when military events are taking place on our lands, when human blood is shed every day, and mothers lose their children.

Berthold Brecht wrote the play «Mother Courage and her children» in 1939 as a warning against the dangers of the Second World War. And who could think that this play would become so topical at the beginning of the twenty-first century. For now, it can also be taken as a warning, because in our days mothers are losing their children, because in our days «someone» is trying to earn on the war. The playwright hoped that he would awaken the audience's consciousness, make them think over «damned questions of the era», all in all, the viewer must see and understand that war brings an evil to the mankind.

At the first sight, Karel Chapek's play «Mother» is a family-psychological drama. It's about desperate mother's attempts to save their children from sacrificial service to ideas. But Chapek goes far beyond a family drama. He turns to conventional forms of stage stories and creates drama-parable, which is based on reflections on the history of mankind, he interprets the conflict of the drama as a clash between two eternal principles – male and female. The male brings death and war, and feminine – peace and life.

In those two plays we see the events of the previous centuries. In our turn, we draw parallels between the twenty-first century. War brings sorrow to peaceful towns and villages. There is no difference in that how people are dying: from the sword of the soldier or aircraft bomb. The war, at any times, is an element that organically hostile to humanity. But there are always people who benefit from it.

The war in literature is described differently. The writers have a common goal – to warn humanity from the danger of war. Any war has its beginning and its end. Even Thirty Years Wars ends. In the meantime peace will come to earth, thousands of families will lose their breadwinners, mothers will mourn their dead sons for ages. Bertolt Brecht and Karel Chapek prophetically warn humanity from admiration of false ideas, show the terrible side of war. Because the price of war is human lifes.

Key words: *Berthold Brecht, Karel Chapek, «Mother Courage and her children», «Mother», play, war.*

До теми війни у ХХ столітті зверталось багато письменників. Серед тих, хто засуджував війну у своїй творчості, є чимало знаменитих імен, але у творчості Бертольда Брехта та Карела Чапека антивоєнні мотиви посідають особливе місце. П'єси Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти» і К. Чапека «Мати» мають велику силу і сьогодні, коли на нашій Землі відбуваються воєнні події, коли щодня проливається людська кров, а матері втрачають своїх дітей.

Окреслена тема майже не досліджена у науці. Серед дослідників творчості Бертольда Брехта можна назвати: С. Соколовську, Н. Возненко, Н. Ковринину, а дослідженням творчого доробку Карела Чапека займались: О. Зарицький, І. Бернштейн, С. Нікольський.

Займаючись аналізом п'єс першої половини ХХ століття Бертольда Брехта «Матінка Кураж та її діти» і Карела Чапека «Мати» починаєш проводити паралелі із сьогоденням – першою половиною ХХІ століття, починаєш задумуватися над жахливими наслідками воєнних подій, над тим, кому вигідна ця війна і хто від неї зазнає страждань.

Мета статті – подивитися на п'єси Бертольда Брехта «Матінка Кураж та її діти» і Карела Чапека «Мати» під новим кутом зору, через призму сучасності.

Равдання – з'ясувати актуальність п'єс першої половини ХХ століття: Бертольда Брехта «Матінка Кураж та її діти» і Карела Чапека «Мати».

З біографії Бертольда Брехта відомо, що до антивоєнної тематики він звернувся ще коли навчався в гімназії. Одним із перших творів, що приніс йому славу, була написана 1918 року сатирична «Легенда про мертвого солдата», за яку потім фашистський уряд позбавив Б. Брехта німецького громадянства.

У посібнику «Історія зарубіжної літератури ХХ століття» за редакцією В. Кузьменка зазначено: «П'єси Б. Брехта напрочуд актуальні і сьогодні. Одні з них попереджають глядача, що на війні багато не заробиш, хіба що втрадиш дітей, як матінка Кураж» (Кузьменко В., 2010, с. 160). Саме цій темі присвячений один із найпопулярніших і найвідоміших його творів – драма-пересторога «Матінка Кураж та її діти».

Бертольт Брехт не з чуток знав про катастрофу воєнних подій, оскільки у 1918 році у 20-річному віці був мобілізований до армії і служив санітаром у шпиталі. П'єсу ж «Матінка Кураж та її діти» написав у 1939 році як пересторогу про небезпеку Другої світової війни. І хто б міг подумати, що на початку ХХІ століття ця п'єса стане настільки актуальною. Адже зараз її також можна сприймати як пересторогу, адже і в наші дні матері втрачають своїх дітей, адже і в наші дні «дехто» намагається заробити на війні. Драматург сподівався, що пробудить свідомість глядача, змусить

його замислитися над «клятими питаннями епохи», врешті решт глядач має прозріти і зрозуміти, що війна приносить зло людству.

П'єсу написано про події Тридцятилітньої війни, але досліджуються в ній не події історичного минулого, а за задумом автора, актуальне для тих часів питання про відповідальність пересічних людей за історію. Звичайно, війни починають уряди, але, як доводиться в драмі, часто звичайні люди самі шукають у війні можливості влаштувати своє особисте життя, чим і дозволяють політикам здійснювати будь-які злочинні задуми.

Головна героїня п'єси маркітанка Анна Фірлінг, на прізвисько Кураж, їздить зі своїм фургоном за солдатами. Війна для неї стала годувальницею. Її прибуток залежав від того буде війна чи ні. Навіть незважаючи на страшні втрати, адже війна забрала у матінки трьох дітей (двох синів і дочку), вона не змінила своєї думки стосовно того, що війна – це її годувальниця. «Провина і біда її в тому, що вона бачила у війні джерело не смерті, а життя: «Треба знову торгівлю налагоджувати!» (Давиденко Г., 2009, с. 67) – зазначено у книзі «Історія зарубіжної літератури ХХ століття», за редакцією Г. Давиденко.

Війна для матінки Кураж не горе, а своєрідний бізнес. Її влаштовує, що воєнні дії не вщухають. «Кураж до кінця вірить у війну», – написав Бертольд Брехт у примітках до п'єси. Навіть смерть дітей не міняє ставлення матінки Кураж до війни, хоча відомо, що вона живе заради них і саме задля їхнього щастя зайнялася цією справою. Вона не помічає і не розуміє, що мимоволі стає причиною їхньої загибелі: під час війни неможливо жити нормальним людським життям.

Матінка Кураж – породження цинічного духу війни. Вона разом зі своїми дітьми переїздить у фургоні з крамом слідом за фронтом, і, хто б не переміг у бою, маркітантка все одно отримає зиск. Кому війна – а їй мати рідна. Вона тонко розраховує, що треба солдатам чи офіцерам, завжди тримає потрібне під рукою і вигідно продає чи то шматок хліба голодному командувачу, чи то набої солдатам, яким нічим відбиватися від ворога.

Швейцерак, один із синів матінки Кураж, гине як герой, рятуючи полкову касу. Він робить те, що вважає природним. Але його брат Ейліф так само вважає нормою займатися мародерством у мирні дні, що й стає причиною його загибелі. Ці дві смерті – героїчна й ганебна – різні сторони того самого явища. Трохи складніше з Катрін, яка попри обставини, в яких виросла, починає розуміти злочинність війни. Але Катрін німа, свою позицію вона доводить діями, але не може нікому нічого пояснити словами. Її німота символічна: ті, що намагаються жити війною, однак не почули б думки, що не збігається з їхньою. Та вона здатна зробити інше. Під час зупинки поблизу міста Галле, поки Матінка Кураж торгує, з'являються люди, що можуть знищити місто, і Катрін б'є у барабан, поки мешканці міста не прокидаються. Тож навіть німа людина може при бажанні щось змінити.

Зі смертю доньки життя матінки Кураж остаточно втрачає сенс, та що вона робить? Знову впрягається у свій фургон і поспішає за солдатами.

У вставних піснях-монологів (зонгах), які були зроблені у вигляді прямого звернення до глядача, Бертольд Брехт підбиває певні підсумки подіям. В одному із зонгів викладено життєву філософію Анни Фірлінг:

Гей, християни! Тане сніг!

Мерці вкушають супокій.

А кожен, хто ще не поліг,

Встає, щоб вирушити в бій. (Волощук Є., 2003, с. 275).

Відсутність віри у власну спроможність щось змінити й змушує «маленьку людину» пристосовуватися до обставин. У цьому конкретному випадку – шукати прибутки на війні, навіть не намагаючись опиратися. Але цей шлях призводить лише до трагедії. Коли йдеться про війну або інший злочин подібного масштабу, важко провести межу між пристосуванням і активною співучастю. Філософія матінки Кураж неминуче веде її до трагічної розв'язки.

Насамперед проти війни й застерігає Бертольд Брехт у своїй п'єсі «Матінка Кураж та її діти». Доля матінки Кураж перетворюється на метафоричне узагальнення наслідків подібної позиції, яку розділяла більшість німців у фашистській Німеччині. Не націонал-соціалістів, не когось іншого з чіткими політичними переконаннями попереджав автор і закликав замислитися, а пересічних громадян, подібних до матінки Кураж, яких завжди більшість.

Бертольд Брехт відштовхувався від того, що глядачі самі повинні визначати свою позицію щодо зображуваних у п'єсі подій і проектувати їх на сучасність. Матінка Кураж не робить жодних висновків із своєї трагедії – це мають зробити саме глядачі. Вона лишається засліпленою – але в інших людей розкриваються очі на проблему. На цьому ґрунтується ідея Брехтівського новаторського «епічного театру». Достатньо, що її доля викликає у глядачів емоції й уже цим пробуджує активність. Кураж в останніх рядках закликає: «Збирайтеся в похід, всі, хто живі і хто дихає», але для людей, що спостерігали за розвитком подій у п'єсі, цей заклик пробуджує протилежне бажання: не йти у похід, а сказати війні своє «Ні!».

Ще один письменник I половини ХХ століття – Карел Чапек жив і творив за трагічних і складних для Європи часів: наступ фашизму, громадянська війна в Іспанії, трагедія поневолених народів – свідком цих подій був митець, який понад усе прагнув свободи. Найвищою цінністю для нього залишалося право людини бути вільною і мати гідне людини життя. То була позиція інтелігента і гуманіста. Незважаючи на те, що у жодному творі Карела Чапека немає зображення воєнних подій, картин загибелі та страждань людей, всі вони пронизані антифашистським пафосом.

Напередодні другої світової війни Карел Чапек дедалі гостріше відчуває потребу ще і ще раз звернутися до совісті людства, щоб запобігти лихові, яке нависло над суспільством. Наприкінці червня 1937 року, дружина

Карела Чапека – Ольга Шайнпфлюгова поділилася з чоловіком ідеєю нової п'єси: «Це мала бути вистава про матір у країні, на яку напав ворог. Мати хоче врятувати сина від війни. Коли вона бачить, що батьківщина справді під загрозою, то сама посилає сина на війну, хоч виховувала його в огиді до неї» (Малевич О., 1987, с. 500). К. Чапек попросив свою дружину Ольгу віддати йому цей сюжет. А коли він побачив світліну, на якій було зображено жінку, що плаче над трупом сина, то це стало останнім поштовхом до написання твору. І у 1938 році з'являється п'єсу «Мати».

На перший погляд, п'єса «Мати» – це сімейно-психологічна драма. У ній ідеться про відчайдушні спроби матері зберегти своїх дітей від жертвовного служіння ідеям. Але К. Чапек виходить далеко за межі сімейної драми. Він звертається до умовних форм сценічної розповіді і творить драму-притчу, в основі якої лежать роздуми про історію людства, він трактує конфлікт драми як зіткнення вічних двох начал – чоловічого і жіночого. Чоловіче несе смерть і війни, а жіноче – мир і життя.

П'єса «Мати» показує, як дорого розплачуються звичайні громадяни і їхні родини за те, що діється в світі. Головна героїня – інтелігентна жінка, яка втратила на війні чоловіка і чотирьох синів. У сутичці з тубільцями «за короля, вітчизну і честь» загинув батько; старший син Ондра вмирає від жовтої лихоманки, рятуючи від епідемії тих, з ким колись бився його батько; Іржі розбився, намагаючись поставити рекорд висоти на своєму літаку; близнюки Петро і Корнель гинуть у громадянській війні. Саме проти війни, цього запланованого вбивства людей, постає Мати: для неї найважливішим є життя у його недоторканності.

Важливе значення для розуміння ідейного змісту п'єси мають слова Матері: «Самому вмерти – це кожен зуміє, але втратити чоловіка чи сина... Знали б ви, що це таке» (Чапек К., 1987, с. 214). У словах Матері є найвища правда: покликання жінки – захищати свій рід та родинне вогнище. І героїня з усіх сил захищає свою домівку, своїх синів, свій малий світ. Але світ зовнішній – Держава – забирає в неї чоловіка і аж чотирьох синів. Залишається лише найменший – сімнадцятирічний Тоні. Вона розуміє важливість того, що слід відправити на захист Батьківщини останнього наймолодшого сина, але материнське серце, материнська любов не погоджуються з цим.

Перед читачем з'являються померлі як живі. Це є символом того, що їхні справи житимуть вічно. І мати відчуває, що не відправити молодшого сина, це означатиме зрадити їх. Коли з радіо лунає голом іншої матері, яка повідомляє про те, що ворог розстрілює школярів, яка закликає всіє до боротьби з ворогом, мати сама вручає гвинтівку останньому синові зі словами «Йди!».

Драматург через зіткнення «різних істин», психологічно обґрунтовуючи всі мотиви і вчинки Матері, підготував правомірність її мужнього і героїчного рішення: ризикувати життям свого останнього сина в ім'я того, щоб не вбивали дітей, які ще не можуть постояти за себе.

Перед нами постають події попередніх століть. Ми ж в свою чергу проводимо паралелі між ХХІ століттям. Війна приносить горе у мирні міста і села. Немає різниці в тому, як гинуть люди: від шаблі солдата чи від авіаційної бомби. Війна у будь-який час – це стихія, яка органічно ворожа людству. Але завжди знаходяться люди, яким це вигідно.

По-різному описана війна у літературі. Письменників об'єднує спільна мета – застерегти людство від небезпеки війни.

Будь-яка війна має свій початок і свій кінець. Навіть Тридцятилітні війни колись закінчуються. А поки на землю прийде мир, тисячі сімей втрачуть своїх годувальників, матері довіку будуть оплакувати загиблих синів. Бертольд Брехт та Карел Чапек пророчо застерігають людство від захоплення облудними ідеями, показують страшні сторони війни. Адже ціна війни – це людські життя.

Отже, Бертольд Брехт та Карел Чапек, змальовуючи історію матерів, висловлюють думки про несумісність війни і людських чеснот, війни і самого життя.

Наукова стаття не охопила всіх аспектів проблеми. Подальшого розроблення вимагає питання актуальності творів інших письменників ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Волощук Є. Зарубіжна література : підручник [для 11-го кл. загальноосвіт. навч. закл.] / Євгенія Волощук. – К. : Генеза, 2004. – С. 252–268.
2. Волощук Є. Зарубіжна література : хрестоматія-посібник [для 11-го кл. загальноосвіт. навч. закл.] / Євгенія Волощук. – К. : Генеза, 2003. – С. 274–296.
3. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : 2-ге вид. перероб. та доп. : [навчальний посібник] / Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гричаник Н. І. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 60–70.
4. Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : [навчальний посібник] / за ред. В. І. Кузьменка. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – С. 160–176.
5. Чапек К. Твори : В 2-х т. Т. 1. Фабрика Абсолюту ; Кракатит ; Війна з саламандрами : Романи / Карел Чапек ; перекл. з чес. Ю. Лісняк, С. Сакидон ; передм. і комент. С. Нікольського. – К. : Дніпро, 1987. – 635 с.
6. Чапек К. Твори : В 2-х т. Т. 2. Гордубал : Роман ; Біла пошесть ; Мати : П'єси ; Оповідання ; Афоризми та баєчки / Карел Чапек ; перекл. з чес. Д. Андрухів, Ю. Лісняк ; приміт. О. Малевича. – К. : Дніпро, 1987. – 511 с.
7. Chernysh N. Anti-war trend of the play «Mother Courage and her children» by Bertolt Brecht / N. Chernysh // Humanities in the 21 century : scientific problems and searching for effective humanist technologies : research articles, BM Publishing, San Francisco, California. – 2016. – С. 36–39.

References

1. Voloshhuk Ye. (2004). Zarubizhna literatura: Pidruchnyk dlya 11-go kl. zagalnoosvit. navch. zakl. [Foreign literature: A tutorial for the 11th grade general education tutor shut up]. K.: Geneza, 252–268 (ukr).
2. Voloshhuk Ye. (2003). Zarubizhna literatura: Hrestomatiya-posibnyk dlya 11-go kl. zagalnoosvit. navch. zakl. [Foreign literature: Textbook for 11th grade general education tutor shut up]. K.: Geneza, 274–296 (ukr).
3. Davydenko G. J. (2009). Istoriya zarubizhnoyi literatury XX stolittya: 2-ge vyd. pererob. ta dop. navch. posibnyk. [History of foreign literature of the twentieth century: 2nd form. processing and add. Teach manual]. K.: Centr uchbovoyi literatury, 60–70 (ukr).
4. Kuzmenko V. I. (2010). Istoriya zarubizhnoyi literatury XX st.: navch. posib. [History of foreign literature of the twentieth century: teach. Manual]. K.: VC «Akademiya», 160–176 (ukr).
5. Chapek K. (1987) Tvory: V 2-x t. T. 1. Fabryka Absolyutu; Krakaty; Vijna z salamandramy: Romany [Works: In 2 t. T. 1. Factory of the Absolute; Crash; The war with the salamander: Romans]. K.: Dnipro, 635 (ches).
6. Chapek K. (1987) Tvory: V 2-x t. T. 2. Gordubal: Roman; Bila poshest; Maty: Pyesy; Opovidannya; Aforyzmy ta bayechky [Works: In 2 t. T. 2. Gordubal: Roman; White whip; Mother: Play; Story; Aphorisms and bumps]. K.: Dnipro, 511 (ches).

*Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
професором кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
Корпанюком Миколою Павловичем*

Стаття надійшла до редакції 19 листопада 2017 року

Наталья Черныш

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры украинской и зарубежной литературы и методики обучения ГВУЗа «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», ул. Дождевая, 19, 08400, г. Переяслав-Хмельницкий, Украина, tchernysh.nat@ukr.net

**АКТУАЛЬНОСТЬ ПЬЕС
БЕРТОЛЬДА БРЕХТА «МАМАША КУРАЖ И ЕЕ ДЕТИ»
И КАРЕЛА ЧАПЕКА «МАТЬ»**

Natalia Chernysh

Candidate of Pedagogical Sciences,
senior lecturer of the chair of Ukrainian
and foreign literature and methodology
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical
Hryhorii Skovoroda University»,
Doshchova str., 19, 08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi city, Ukraine,
tchernysh.nat@ukr.net

**AN ACTUALITY OF BERTHOLD BRECHT'S
PLAY «MOTHER COURAGE AND HER CHILDREN»
AND KAREL CHAPEK'S «MOTHER»**